Tanım (Had) ve Betim

Tam Tanım (Hadd-i Tam), Eksik Tanım (Hadd-i Nakıs), Tam Betim ve Eksik Betim

HABIL ÖZDEMIR
TEM 29, 2026

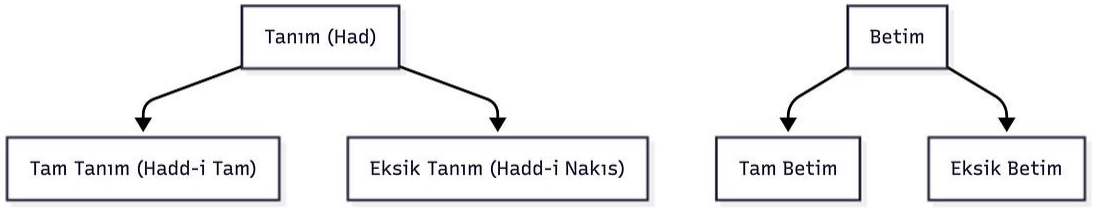

Bismillah.

Anlatılanların anlaşılması zor gelebilir. Kolaylık olması için yazının sonuna doğru maddeler hâlinde özetledim. Mümkünse önce yazı, sonra özetler okunmalı.

Bir şeyi o şey yapan şeye öz denir. Bir diğer adı mahiyettir. Örneğin insanın özü düşünen hayvandır. Cinsi hayvan, diğer hayvanlardan onu ayıran şey ise düşünen olmasıdır. Cins ve ayrım bir araya gelip özü oluşturur.

Bir şeyin özüne delalet eden, işaret eden şeye tanım denir. Bir diğer adı had. İki şekilde tanım yapabiliriz. Ya bir şeyin yakın cinsiyle yakın ayrımını kullanarak tanım yapabiliriz ya da bir şeyin uzak cinsiyle yakın ayrımını kullanırız. İnsanın uzak cinsi cisimdir. Yakın cinsi hayvandır. İnsanı ayıran şey düşünen olmasıdır. Buna basitleştirmek adına düşünen diyorum ama insanın yakın ayrımı nâtıktır. Buna fasıl denir.

İnsanın yakın cinsiyle yakın ayrımını kullanarak tanım yapalım. Şöyle olur: İnsan, düşünen hayvandır. Tanımın bu şekline tam tanım, hadd-i tam

denir.

Şimdi de insanın uzak cinsiyle yakın ayrımını kullanarak tanım yapalım. İnsan düşünen cisimdir. Tanımın bu şekline de hadd-i nakıs, eksik tanım, denir.

Betimlemeler

Özü bildiren şey tanımdır. Tanım da betim de o şeyi diğer şeylerden ayırt etmeye yarar ama betim, özü (o şeyin ne olduğunu) bildirmez.

Benzer şekilde betimlemeler de ikiye ayrılır. İnsanın ayrılmayan hâssası gülen olmasıdır.

Örneğin insanın yakın cinsi ve ayrılmayan hâssasını kullanalım. İnsan, gülen hayvandır. Tam betim, yakın cins ve ayrılmayan hâssalardan oluşur.

Yalnızca bir türe ait olan ama o türün özünün bir parçası olmayan niteliğe hâssa denir. Gülmek insana özgüdür. İnsanın özü düşünen hayvandır. Yalnızca insana ait olan ve özünün bir parçası olmayan gülme niteliği hâssadır.

Bir türe ait olabilen ama ne özün bir parçası ne de o türe özgü olan niteliğe ilinek denir. İnsanın beyaz olması bir ilinektir. Beyazlık yalnızca insan türüne özgü değildir ve insanın özünün bir parçası değildir.

Eksik betim ise toplamı tek bir öze ait olan ve öze dâhil olmayan terimlerden oluşur. Örneğin, insan; iki ayağı üzerine yürüyen, tırnakları geniş, cildi açık, boyu dik ve doğası itibarıyla gülendir.

Özetleyelim

Anlaşılması zor olabilir diye düşündüğüm için maddeler hâlinde özetlemek istedim.

Öz (Mahiyet)

- Bir şeyi o şey yapan şeye öz veya mahiyet denir.
- İnsanın özü düşünen hayvan olmasıdır.
- Birden fazla türü kapsayan küllî kavrama cins denir.
- İnsan türünün cinsi hayvandır.
- İnsan türünü, cinsindeki diğer türlerden ayıran şey düşünen olmasıdır.
- Öz, cins (hayvan) ve ayrımın (düşünen) bir araya gelmesiyle (İnsan düşünen hayvandır.) oluşur.

Tanım (Had)

- Tanım (had) bir şeyin özüne işaret eder, delalet eder.
- Bir şeyin yakın cinsiyle yakın ayrımını kullanarak ya da bir şeyin uzak cinsiyle yakın ayrımını kullanarak tanım yapılabilir.
- İnsanın uzak cinsi cisim, yakın cinsi hayvandır. Onu ayıran şey ise düşünen (nâtık) olmasıdır.
- İnsanın tam tanımı (hadd-i tam): İnsan, düşünen hayvandır.
- İnsanın eksik tanımı (hadd-i nakıs): İnsan, düşünen cisimdir.

Betim

- Betim, özü bildirmez.
- Tam betim, yakın cins ve ayrılmayan hâssalardan; eksik betim, toplamı tek öze ait olan ve öze dâhil olmayan terimlerden oluşur.
- Yalnızca o türe ait olan ama özünün bir parçası olmayan niteliğe hâssa denir.
- İnsanın gülme niteliği hâssadır.
- İnsanın tam betimi: İnsan, gülen hayvandır.

- Bir türe ait olabilen ama özün bir parçası olmayan ve o türe özgü olmayan niteliğe ilinek denir.
- İnsanın beyaz olması ilinektir.
- İnsanın eksik betimi: İnsan; iki ayağı üzerine yürüyen, tırnakları geniş, cildi açık, boyu dik ve doğası itibarıyla gülendir.

Kar, süt, kâğıt; bunların hepsi beyaz. İnsanı insan yapan şey beyaz olması değil. Bazı insanlar beyaz tenlidir, bazı insanlar değildir.

Mesela, kuşlar da iki ayak üzerine yürüyor, maymunların bizimkine benzer tırnakları var, yunus balıklarının ve fillerin cildi de bizimkiler gibi açık, penguen de dik duruyor ama aralarında tek gülen insan. İnsanın hâssası, doğası itibarıyla gülen olmasıdır.

Teşekkür Ederim

Kaynak olarak Ebherî'nin Îsâgûcî metnini kullandım ve Muhammet Yazıcı'nın tercümesinden faydalandım. Allah ikisinden de razı olsun.

Elhamdülillah.